

Vladimir TRAPARA¹
Vladimir AJZENHAMER²

Politika Turske prema Srbiji i Zapadnom Balkanu u kontekstu aktuelnih međunarodnih i regionalnih trendova

ABSTRACT

Since AKP came to power in 2002, Turkey has had an assertive foreign policy, with an accent on strengthening influence in its near abroad, including the Balkans. This policy is based on Ahmet Davutoglu's doctrine, which derives Turkey's foreign policy priorities from geographic position and historical tradition of the country. Recently, this policy has been facing several serious challenges, given the impact of certain international and regional trends on it. This paper is focused on four such trends: the crisis of the European Union and its enlargement, the failure of Russian-American "reset" and subsequent deterioration in their relations, the destabilization of the Middle East region as a consequence of the "Arab spring", and complications with the Kosovo frozen conflict and several other open Balkan issues Turkey is interested in. Our conclusions are: the EU crisis and slowing down of the process of its enlargement leave the space for an alternative, in the shape of the Western Balkans countries' stronger economic ties with dynamic Turkey; the failure of Russian-American "reset" has a negative impact on Russian-Turkish relations as well, but can also complicate U.S.-Turkish relations; the "Arab spring" and Middle-Eastern turbulences caused by it jeopardized the basic Turkey's foreign policy concept of "zero problems with neighbors", which can lead to a redefinition of some of the fundamental foreign policy principles of the

¹ Istraživač – saradnik na Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu.

² Doktorant na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, i saradnik Centra za studije Azije i Dalekog istoka, Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.

country; the Balkans still remain a part of Turkey's sphere of interest, but its open issues are currently lower on her list of foreign policy priorities, due to the destabilization of the Middle East region and deterioration of Russian-American relations.

Key words: Turkey, foreign policy, Serbia, Western Balkans, the EU enlargement, Russian-American "reset", the "Arab spring", "zero problem with neighbors" policy

Nova spoljna politika Turske prema Zapadnom Balkanu

Nova asertivna spoljna politika Turske u globalnim okvirima i, u okviru nje (što nas posebno zanima), regionalna politika prema Zapadnom Balkanu, vezuju se za period od 2002. do danas, u toku kojeg zemljom vlada Partija pravde i razvoja (AKP). Glavni kreator spoljne politike Turske u ovom periodu je Ahmet Davutoglu, koji je na položaju savetnika premijera Erdogana, a zatim i kao ministar spoljnih poslova, uspeo da pretoči svoje akademske ideje u konkretnu spoljnopolitičku doktrinu i praksu. U svojoj knjizi iz 2001. godine, pod nazivom *Strateška dubina*, kao i u nizu drugih svojih radova, predavanja i nastupa u svojstvu zvaničnika turske države, Davutoglu je jasno i precizno izložio osnovna načela i ciljeve spoljne politike Turske, pozivajući se na geografski položaj i istorijsku tradiciju zemlje kao njene osnove. U pogledu geografskog položaja, Davutoglu vidi Tursku kao centralnu državu afro-evroazijske mase koja ima prostora, a ujedno i imperativ, da aktivnom spoljnom politikom vrši uticaj na susedne regione i tako dospe do statusa globalne sile. Ovaj imperativ je postao posebno naglašen nakon završetka Hladnog rata, jer Turska više ne može biti podređena logici podele na sfere uticaja supersila (u kojoj je igrala ulogu graničnog bedema Zapada prema Istoku), već treba da stvori sopstvenu sferu uticaja (stratešku dubinu).³ Osim geografije, Turskoj i istorija daje karakter centralne države, jer je ona centar privlačenja zemalja iz susednih regiona, čije je stanovništvo imigriralo u Tursku nakon raspada Osmanlijskog carstva.⁴

³ „Centralna država sa tako optimalnom geografskom lokacijom ne može da definiše sebe na defanzivan način. Ne bi je trebalo videti ni kao državu most, koja samo povezuje dve tačke, niti kao graničnu državu, niti kao običnu državu koja leži na granici muslimanskog sveta ili Zapada”. Ahmet Davutoglu, “Turkish Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, 2008, p. 78.

⁴ „Kada je reč o oblasti uticaja, Turska je bliskistočna, balkanska, kavkaska, srednjoazijska, kaspjska, mediteranska, zalivska i crnomorska država... Turska mora da garantuje sopstvenu bezbednost i stabilnost preuzimajući aktivniju, konstruktivniju ulogu da bi obezbedila poredak, stabilnost i bezbednost u svom okruženju”. *Ibidem*, p. 79.

Sfera uticaja kojoj Turska teži, kako bi se uglavnom poklopila sa granicama nekadašnjeg Osman-lijskog carstva (pa čak i šire, jer Srednja Azija, naseljena turkofonskim narodima, nije bila u sastavu ovog carstva), zbog čega se za ovakvu spoljnopolitičku orijentaciju odomaćio naziv *neoosmanizam*.⁵

Šta bi bila ključna načela Davutogluove spoljne politike i šta to znači za Zapadni Balkan? Davutoglu navodi pet osnovnih načela: ravnoteža između bezbednosti i demokratije unutar države, „nula problema sa susedima“, razvijanje odnosa sa susednim regionima i šire, multidimenzionalna spoljna politika i ritmička diplomatija.⁶ Nas posebno zanimaju načela „nula problema sa susedima“, razvijanje odnosa sa susednim regionima i multidimenzionalnost u spoljnoj politici, jer upravo ona poslednjih godina dolaze do izražaja na Zapadnom Balkanu. Ovaj region ima poseban značaj za Tursku, jer joj daje evropski identitet kojeg ova nipošto ne želi da se odrekne, pa odatle možemo da zaključimo da će njena politika u ovom regionu vremenom biti sve aktivnija.⁷ Tri cilja turske diplomatske inicijative na Balkanu su: ojačati dobre odnose Turske sa tradicionalnim balkanskim partnerima; otvoriti se prema državama s kojima Turska ima problematične odnose; igrati ulogu posrednika i voditi multilateralne inicijative kako bi se

⁵ Kao vrlo značajno i uticajno delo kod nas o neoosmanizmu, videti: Darko Tanasković, *Neoosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, Službeni glasnik, Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd, 2010. Tanasković govori o neoosmanizmu ne kao o hiru trenutne vladajuće elite, već kao o ideji koja je duboko ukorenjena u istorijsku tradiciju Turske: „Pre svega, neoosmanizam je više od ideologije. On je filozofija istorije, civilizacijska paradigma i pogled na svet svojstven većini pripadnika savremene turske nacije, a osobito njenoj intelektualnoj eliti. Neoosmanizam je racionalizacija neprevladane imperijalne nostalgije jedne velike istorijske nacije nezadovoljne svojim položajem i ulogom u svetu. Kao takav, on je dubinska konstanta spoljne politike Turske, uprkos svim stvarnim i prividnim idejnim i političkim diskontinuitetima, uključujući i Ataturkovu radikalnu sekularističku revoluciju. Neoosmanizam ume da teče i kao ponornica“ (105).

⁶ Ahmet Davutoglu, „Turkish Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007“, op. cit., pp. 79–84.

⁷ Videti: Darko Tanasković, *Neoosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, op. cit., str. 87–90. Sam Davutoglu veoma mnogo govori o značaju Balkana za Tursku i Turske za Balkan. U okviru predavanja koje je održao u Sarajevu oktobra 2009, Davutoglu je ocenio da Balkan u sebi spaja tri karakteristike – on je politička tampon-zona, prostor ekonomske razmene i geokulturne interakcije. Ovakav region može da ima dvojaku sudbinu: ili da bude centar svetske politike, ili da bude žrtva svetskog nadmetanja, odnosno periferija neke sile. „Želimo da imamo novi balkanski region, zasnovan na političkom dijalogu, ekonomskoj međuzavisnosti i saradnji, integraciji i kulturnoj harmoniji i toleranciji. Ovo je bio osmanlijski Balkan. Mi ćemo ponovo uspostaviti takav Balkan. Ljudi me zovu neoosmanlijom, tako da ne želim da se pozivam na osmanlijsku državu kao spoljnopolitičko pitanje. Ono što podvlačim je osmanlijsko nasleđe. Osmanlijski vekovi Balkana bili su uspešna priča. Sada ovo moramo da otkrijemo“. Navedeno prema: „The Balkan Express: A New Turkish Foreign Policy“, Foreign Policy Initiative BH, Internet, http://www.vpi.ba/eng/content/documents/The_Balkan_Express_A_New_Turkish_Foreign_Policy.pdf, p. 5, 04/10/2011.

unapredila regionalna stabilnost.⁸ Za razliku od nekih drugih aktera, koji se nisu pokazali u najboljem svetlu u rešavanju balkanskih sukoba, Turska je prirodno zainteresovana da posreduje u pronalaženju kompro-misnih rešenja, što je demonstrirala i u podsticanju približavanja Srbije i BiH.⁹ Postoje mišljenja da bi davanje Turskoj od strane Zapada određenih ruku na Balkanu bilo neka vrsta zamene za njeno pridruživanje EU.¹⁰

Sprovođenje ovakve spoljne politike uopšte i u odnosu na Zapadni Balkan posebno, olakšano je porastom moći Turske u regionalnim i globalnim okvirima poslednjih godina, izraženim kroz više parametara, od visoke stope ekonomskog rasta do izvoza turskih TV serija kao elementa meke moći. Tome bi trebalo dodati i podsticajno okruženje u smislu da su regioni s kojima se Turska graniči sastavljeni uglavnom od manjih i slabijih, često međusobno sukobljenih država, te da su izloženi protivrečnom delovanju drugih velikih sila, što Turskoj daje priliku da ojača svoj uticaj u njima. Na Zapadnom Balkanu konkretno, ovakvo stanje izraženo je nedovoljnim uticajem Rusije, zanemarivanjem od strane SAD i nesposobnošću Evropske unije i njenih država članica da na koherentan način odgovore na potrebe ovog regiona. No, najnoviji međunarodni i regionalni trendovi komplikuju ovu jednačinu i upućuju izazov balkanskoj politici Turske. U ovom radu ćemo analizirati četiri takva trenda, u pokušaju da odgovorimo na koji način oni deluju na politiku Turske prema Zapadnom Balkanu i njegovoj središnjoj državi – Srbiji. U pitanju su: usporavanje procesa pridruživanja Turske i zemalja Zapadnog Balkana EU; neuspeh rusko-američkog „resetovanja“ i novo zaoštavanje odnosa dveju sila; uticaj „arapskog proleća“ i poremećaja stabilnosti na Bliskom istoku; nova kretanja u pogledu rešavanja otvorenih pitanja na Zapadnom Balkanu.

⁸ Videti: Loic Poulain, Akis Sakellariou, "Western Balkans: Is Turkey Back?", CSIS, April 25, 2011, Internet, <http://csis.org/blog/western-balkans-turkey-back>, 04/10/2011, 21/10/2011.

⁹ Rezultat tih napora je Istanbulska deklaracija iz aprila 2010. Videti: "24 April Istanbul Trilateral Summit Declaration, Istanbul, 24 April 2010", Internet, <http://www.seecp-turkey.org/icerik.php?no=60>, 21/10/2011.

¹⁰ Videti: Darko Tanasković, *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, op. cit., str. 86–87. Sam Davutoglu se, međutim, ne odriče evropskog kursa i upozorava EU da bez Turske i njenog strateškog položaja neće nikada moći da postane sila u globalnim okvirima. Videti: Ahmet Davutoglu, "Turkish Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", op. cit., p. 92.

Usporavanje pridruživanja Turske i Zapadnog Balkana Evropskoj uniji

AKP njeni protivnici optužuju za islamističku platformu, koja predstavlja skretanje od dotadašnjeg kemalističkog kursa prihvatanja isključivo evropskih vrednosti i vrednosti zapadne civilizacije. Međutim, ova partija je prve izbore dobila na snažnom zalaganju za ulazak zemlje u Evropsku uniju. Na pridruživanju EU kao jednom od najvažnijih spoljnopolitičkih ciljeva, vlasti u Turskoj insistiraju i danas. Poruka koju najviši zvaničnici Turske često ponavljaju jeste da Evropa mora da primi Tursku pre svega zbog sebe same, jer projekat evropske integracije bez Turske ne može da bude dovršen – ona u normativnom i vrednosnom smislu pripada Evropi, pa evropski identitet ne bi bio isti ukoliko bi odbio da turski identitet postane njegov sastavni deo: „Evropa je naš zajednički dom, koji smo izgradili ujedinjujući se oko zajedničkih pravila, načela i vrednosti... Danas je pun uvid u istoriju Evrope nemoguće napraviti bez analize značajne uloge koju je Turska igrala na kontinentu... Posledično, debata o pridruživanju Turske EU je debata o budućnosti Evrope. Pridruživanje Turske EU je istorijski projekat o tome kakvu Evropu bismo voleli da vidimo u 21. veku.”¹¹

U praksi međutim, daleko od toga da pridruživanje Evropskoj uniji za Tursku nema alternativu. To bi se kosilo sa multi-dimenzionalnošću kao jednim od ključnih načela nove spoljne politike Turske. Zapravo, za trenutnu tursku elitu značaj pridruživanja EU nije toliko u očekivanom ishodu, koliko u samom procesu pridruživanja, u toku kojeg se kriterijumi koje EU postavlja vešto koriste kao izgovor za unutrašnje reforme koje bi trebalo da bitno izmene vladajući koncept turskog društva i države. Tu pre svega mislimo na obračunavanje sa kemalističkom zaostavštinom jake uloge vojske u političkom životu.¹² Umanjivanjem moći vojske udara se na glavnog zaštitnika sekularnih tekovina turskog društva i otvara mogućnost za umerenu islamizaciju, za koju se lideri AKP zalažu još od svojih političkih korena, a što ne bi bilo sasvim u skladu sa evropskim vrednostima. Takođe, ni za pomenutu multidimenzionalnu spoljnu politiku se ne može reći da je blizu da bude usklađena sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU.¹³

¹¹ Preuzeto sa sajta Ministarstva spoljnih poslova Turske, Internet, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>, 31/10/2012.

¹² Darko Tanasković, *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, op. cit., str. 67–68.

¹³ Nastojanje Turske da ostvari nezavisni regionalni uticaj već nailazi na izvesnu zabrinutost unutar EU i izražavanje potrebe za strateški dijalog sa Turskom o spoljnoj politici. Vincent Morelli, “European Union Enlargement: A Status Report on Turkey’s Accession Negotiations”, Congressional Research Service, September 9, 2011, Internet, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22517.pdf>.

Kada to znamo, jasno nam je zašto je proces pridruživanja Turske EU usporen i sklon zapadanju u stagnaciju. Ona je zvanični kandidat za članstvo od 1999, a pregovore je otpočela 2005. Do sada je otvorila samo 13 od ukupno 35 poglavlja, a svega jedno zatvorila. Niz poglavlja je sporan, jer pojedine zemlje Evropske unije ne žele da ih otvore, s obzirom na to da su ona neposredno povezana sa pitanjem članstva. To i jeste ključni problem – neke države EU (pre svega, Nemačka, Austrija, Francuska itd.) uopšte i ne žele da vide Tursku kao člana EU, već joj u zamenu nude „privilegovano partnerstvo“. Ovdje je potrebno istaći da nisu samo političke elite u ovim državama negativno raspoložene prema ideji Turske kao ravnopravne EU članice. Priča o preprekama na turskom putu za Evropu ne bi bila kompletna ukoliko se ne pomene i negativna precepcija koju po pitanju članstva gaji i veliki deo samih građana Unije. Time se lako može desiti da svi reformski naponi Turske u pravcu prijema u članstvo budu anulirani snagom evropskog *vox populi*. „Ulazak Turske u EU je veoma problematično pitanje. Kako ova zemlja nastavlja da ulaže napore u pravcu političkih i ekonomskih reformi u nadi da će joj biti odobren konačni datum za članstvo, čini se sasvim mogućim da će njen prijem u EU biti stopiran od strane građana Unije, bez obzira na odluke svojih lidera...“¹⁴ Reč je pre svega o bojazni od mogućih negativnih konsekvenci prijema jedne mnogoljudne i muslimanske nacije u EU. Ukoliko bi Turska bila primljena u EU, ona bi *de facto* postala njena druga najmnogoljudnija država (na prvom mestu je Nemačka), što mnogi vide kao opasnost za njihovo lično ekonomsko blagostanje i ukupan način života. Strah od konkurencije u sferi privatnog biznisa (mala i srednja preduzeća) i sve veća islamofobija, prouzrokovana problemima pojedinih evropskih država sa emigrantima iz islamskog sveta, presudno utiče na javno mnjenje, i moglo bi presudno uticati na eventualno referendumsko izjašnjanje građana EU po ovom pitanju. U prilog izvesnosti ovakvog scenarija ide i činjenica da je Lisabonskim ugovorom iz 2009. predviđeno „da spoljna politika ostaje u nacionalnoj nadležnosti, tako da jedinstvene spoljne politike EU i dalje neće biti, a i da je ima, o Turskoj bi u njenom formulisanju bilo neizvodljivo postići zajednički stav država članica. Neke od njih nagoveštavaju da bi u vezi s ovim pitanjem obavezno organizovale referendum, a zna se da je javno mnjenje većinski neraspoločeno prema Turcima i Turskoj, što u kontekstu opšteg porasta ksenofobije u Evropi samo dobija na intenzivitetu“.¹⁵

¹⁴ Lauren M. McLaren, „Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU“, *European Union Politics*, SAGE Publications, Los Angeles, vol. 8/2007, p. 252.

¹⁵ Darko Tanasković, *Neosmanizam – povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik, 2010, str. 66

Odblokiranje procesa pridruživanja Turske EU pokušano je sa usvajanjem „Pozitivne agende“¹⁶ u maju 2012, ali je stagnacija iznova usledila otkako je Kipar preuzeo predsedavanje EU u julu iste godine. Turska ovu ostrvsku zemlju zbog nerešenog statusa njenog severnog dela ne priznaje, što je jedan od najvažnijih formalnih kamena spoticanja u odnosima Turske i EU. Turski establišment usvojio je i formalnu odluku da za vreme ovih 6 meseci kiparskog predsedavanja ne prisustvuje nijednom skupu kome predsedava kiparska administracija.¹⁷ Dalja stagnacija procesa pridruživanja može da udalji Tursku od Evrope, a samim tim i od Balkana, čijih je nekoliko država već u EU, a ostale teže članstvu. Za Tursku udaljavanje od Balkana može da bude pogubno, jer je Balkan upravo taj koji joj daje željeni evropski identitet, inače bi se od pivotalne evroazijske sile svela na perifernu azijsku državu.

Ipak, analiza položaja regiona Zapadnog Balkana u procesu pridruživanja EU baca malo drugačije svetlo na celo ovo pitanje. Države Zapadnog Balkana još nisu članice EU i u dogledno vreme neće ni postati, jer je i u njihovom pridruživanju na delu usporavanje i stagnacija. To naročito važi za najveću među njima, Srbiju, koja sa Turskom ima zajedničko to što je izložena sličnim žestokim uslovljavanjima sa kojima se države koje su do sada uspešno okončale pridruživanje Uniji uglavnom nisu sretale. Da bismo razumeli zašto je položaj Zapadnog Balkana u odnosu na EU ovakav i gde se u tome nalazi Turska, moramo da odgovorimo na pitanje šta je uopšte cilj EU kada je pridruživanje ovog regiona u pitanju? Glavni cilj jeste stvaranje situacije na ovom području u kojoj je obnavljanje oružanih sukoba iz prošlosti nezamislivo, tj. proširenje evropske „zone mira“ i na Zapadni Balkan.¹⁸ Međutim, Unija u ostvarivanju ovog cilja ne uspeva, jer svojim dosadašnjim delovanjem ne doprinosi otklanjanju stvarnih uzroka sukoba. Naprotiv, u savezništvu sa Sjedinjenim Državama ona insistira na nepravednim političkim rešenjima prethodnih sukoba (nametnutih uglavnom na štetu središnje države regiona Srbije i srpskog naroda u celini) i određenim takođe nepravednim izmenama čak i takvog *statusa quo* (opet uglavnom na štetu

¹⁶ “EU, Turkey launch bid to revive accession process”, by Jonathon Burch, Reuters, May 17, 2012, Internet, <http://uk.reuters.com/article/2012/05/17/uk-turkey-eu-idUKBRE84G0NC20120517>, 31/10/2012.

¹⁷ Internet, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>, 31/10/2012.

¹⁸ “European future of the Western Balkans”, Visegrad info, Internet, <http://www.visegrad.info/eu-enlargement-western-balkans/factsheet/european-future-of-the-western-balkans.html>, 31/10/2012.

Srba). Na taj način ona seje klice novih sukoba, umesto da otkloni uzroke starih. Upravo se tu otvara prostor za Tursku, koja prethodnih godina i jeste ojačala svoj regionalni uticaj na Zapadnom Balkanu tako što se upustila u posredovanje između određenih lokalnih aktera tamo gde je Evropska unija doživela neuspeh.¹⁹

Usporavanje procesa pridruživanja EU kako zemalja Zapadnog Balkana, tako i Turske, pokazalo je da ova zemlja i region imaju isprepletene sudbine. To je prilika za Tursku da pokaže da bolje razume Balkan nego što ga razumeju velike evropske države i aktivnije se uključi u rešavanje njegovih problema. Za zemlje Zapadnog Balkana, a pre svega za Srbiju, to je prilika da u Turskoj dobiju alternativnog partnera, umesto da se vezuju isključivo za EU, koja ih očigledno ne želi ovakve kakve su. Naposljetku, i visoke stope rasta koje ostvaruje dinamična turska ekonomija trenutno mogu samo da deluju privlačnije siromašnim zemljama regiona, nego što to može evropska recesija.

Uticaj kvarenja odnosa Rusije i SAD na politiku Turske prema Zapadnom Balkanu

Sjedinjene Države čvrsto podržavaju članstvo Turske u EU, usled čega su često na meti kritike evropskih političara, koji ih optužuju da ne razumeju kriterijume kojima se EU rukovodi u procesu proširenja.²⁰ Stvarnost je znatno složenija. SAD i Turska nisu u tako velikoj ljubavi kao što izgleda. Amerikanci podržavaju članstvo Turske u EU kao korisno sredstvo da se Turska sputa u onome što je sa stanovišta američke elite jedini neoprostivi greh u koji neki njihov partner može da upadne – nezavisnost. Problem strateškog neslaganja između Sjedinjenih Država i novog rukovodstva Turske počeo je još 2003, kada je turski parlament odbio da dozvoli prelaz američkim trupama preko turske teritorije za napad na Irak. Kasnije se zaoštrio sa oprečnim stavovima prema rešavanju izraelsko-palestinskog pitanja, da bi se 2009. Turska i SAD našle na suprotnim stranama u Savetu bezbednosti UN kada se glasalo o sankcijama Iranu povodom njegovog nuklearnog programa. U depešama koje su pisale američke diplomate iz Ankare, a koje je Wikileaks krenuo da objavljuje počev od kraja 2010. godine, vidljiv je američki strah od preteranog razmahivanja turskog neosmanističkog projekta nezavisno od SAD.²¹ Stoga

¹⁹ Bedrudin Briljavac, "Turkey Entering the European Union through the Balkan Doors: In the Style of a Great Power?", *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 11, No. 2, 2011, pp. 87–88.

²⁰ Vincent Morelli, "European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations", op. cit.

²¹ Videti: Internet, <http://wikileaks.ch/cable/2010/01/10ANKARA87.html>, 04/10/2011.

SAD na ruku idu problemi s kojima se Turska u poslednje vreme suočava u sprovođenju politike „nula problema sa susedima“, te rascep koji je na pomolu u vladajućoj AKP (o kome ćemo govoriti kasnije), a koji bi mogao da im pomogne da povrate kontrolu nad turskom elitom, nakon što su Erdogan i Davutoglu donekle izmakli kontroli.²²

Najveća noćna mora za SAD kad je Turska (kao i bilo koji drugi važan partner) u pitanju, bilo bi približavanje Turske Rusiji, „najvećem geopolitičkom neprijatelju SAD“ (Romni), pa je zato njihova najveća briga da u ovom rivalstvu zadrže Tursku jasno na sopstvenoj strani. To rivalstvo je prošle godine obnovljeno nakon više od dve godine značajno unapređenih odnosa Rusije i SAD, počev od američke inicijative za njihovo „resetovanje“. Za to vreme, i Turska je mogla legitimno da sprovodi svoju multidimenzionalnu politiku tako što bi, između ostalog, gradila partnerstvo sa Rusijom.²³ Sada to više nije tako jednostavno, gde na primeru Sirije jasno vidimo svrstavanje Turske uz Zapad, a protiv interesa Rusije, toliko da čak postoji opasnost od direktnog rusko-turskog sukoba ukoliko bi došlo do intervencije u Siriji.²⁴ Istina, naponi dveju zemalja da ne pokvare odnose su sve vreme prisutni, što se videlo prilikom letošnjeg susreta Erdogana i Putina u Moskvi, gde je zauzet zajednički stav da o sudbini Sirije treba da odluči sam sirijski narod, te da nijedna strana sila ne treba da naruši teritorijalni integritet Sirije.²⁵

²² Procureli Stratforov dokument govori o bolesti, operaciji i slabim izgledima Erdogana da još dugo poživi. Prema ovom dokumentu, ovo može da dovede do rascepa u AKP, pošto Gul ne uživa veliko poverenje, a za Davutoglu se ocenjuje da je paranoičan i da misli da svi rade protiv njega. Internet, http://wikileaks.org/gifiles/docs/60428_alpha-insight-turkey-syria-az-us-vz-russia-taiwan-erdogan-s.html, 01/11/2012.

²³ Rusija je na primer u međuvremenu postala jedan od najvećih trgovinskih partnera Turske. Zajednički energetske projekti, razumevanje Turske kad je u pitanju ruski strah od proširenja NATO na istok, konačno i sličan položaj koji dve zemlje imaju u pogledu perspektive povezivanja sa EU – otvorili su mogućnost za značajnu stratešku saradnju među njima, i pored dugačke liste nesuglasica. Sergei Markedonov, Natalya Ulchenko, „Turkey and Russia: An Evolving Relationship“, Carnegie Endowment for International Peace, August 19, 2011, Internet, <http://carnegieendowment.org/2011/08/19/turkey-and-russia-evolving-relationship>, 1/11/2012.

²⁴ U stručnoj literaturi vlada mišljenje da Turska ne može da pobegne od novog zatezanja odnosa Rusije i Zapada. Kim Younkioo, Stephen Blank, „Russo-Turkish Divergence (Part I): The Security Dimension“, Gloria Center, April 27, 2012, Internet, <http://www.gloria-center.org/2012/04/rucco-turkish-divergence-part-i-the-security-dimension/>, 1/11/2012.

²⁵ „Syria’s future matter for Syrians – Moscow, Ankara“, The Voice of Russia, July 18, 2012, Internet, http://english.ruvr.ru/2012_07_18/Syria-future-matter-for-Syrians-Moscow-Ankara/, 1/11/2012. Ovde je najzanimljivija formulacija. Da sirijski narod odlučuje o sudbini svoje zemlje značilo bi da nema strane intervencije, a onda se ni teritorijalni integritet Sirije ne dovodi u pitanje. Međutim, ako do intervencije ipak dođe (u kojoj bi

Sama Rusija ističe kako joj je Turska glavni partner na Bliskom istoku.²⁶ Kvarenje odnosa sa Rusijom, Turskoj bi otežalo sprovođenje politike „nula problema sa susedima“ u svim regionima, naročito u Zakavkazju i Srednjoj Aziji, dok bi Rusija pak izgubila bitnu spoljnopolitičku opciju.

Kvarenje odnosa SAD i Rusije negativno utiče i na politiku Turske prema Zapadnom Balkanu. Čvrsto svrstavanje Turske uz Zapad može da bude loše pre svega zbog proruskog orijentacije Srbije. Ukoliko SAD ne bi do kraja uspele u svojoj nameri da sputaju nezavisan regionalni uticaj Turske, Srbija i druge zemlje Zapadnog Balkana mogle bi da posmatraju turski spoljnopolitički vektor kao poseban u odnosu na onaj usmeren u pravcu SAD i EU, te onaj usmeren prema Rusiji. Nasuprot tome, isuviše veliki sukob interesa između Turske i Rusije, čvršće bi vezao Tursku uz Zapad, te bi njena uloga nalikovala onoj koju je igrala za vreme Hladnog rata. U tom slučaju, SAD bi vezivanje država regiona za Tursku podržao kao alternativnu opciju u odnosu na njihovo pridruživanje EU, koje je „na dugom štapu“. Vidimo da se kada su oba trenda u pitanju – i usporavanje pridruživanja EU, i kvarenje odnosa SAD i Rusije – Turska nameće kao alternativni partner za integraciju, ali njen regionalni uticaj gubi prodornost i nezavisnost. Ostaje da vidimo kako dešavanja u vezi sa „arapskim prolećem“ utiču na ovaj problem.

Arapsko proleće i bliskoistočni debakl politike „nula problema“

Talas „revolucija“ na Bliskom istoku i severu Afrike isprva je znatno ojačao uticaj Turske u ovom uvek turbulentnom regionu. Od samog početka tzv. Arapskog proleća, Turska se upustila u veoma živu diplomatsku aktivnost kako bi rešila goreće probleme u regionu – od Tunisa i Libije, preko Egipta, pa sve do Palestine i Sirije. U mnogim od ovih država ispitivanja javnog mnjenja pokazala su da je Redžep Tajip Erdogan najpopularniji islamski političar, i da ga veliki deo muslimana u zemljama „pogođenim“ revolucijom vidi kao jednog od najuticajnijih političara današnjice.²⁷

Turska svakako učestvovala, bilo neposredno, bilo kao neko ko ustupa svoju teritoriju za vojnu akciju), nije isključeno da njen ishod dovede do narušavanja teritorijalnog integriteta zemlje. Konkretno, Rusija bi (uz podršku još nekih sila, npr. Irana), u slučaju da ne uspe da zadrži Asada na vlasti u Damasku, mogla da pripomogne stvaranju *de facto* odvojene alevitske države, kako bi sačuvala svoje prisustvo na Levantu.

²⁶ Faruk Akkan, “Syria crisis unlikely to mar Turkish-Russian partnership”, Today’s Zaman, July 22, 2012, Internet, <http://www.todayszaman.com/news-287256-syria-crisis-unlikely-to-mar--turkish-russian-partnership.html>, 1/11/2012.

²⁷ “Turkey-Erdogan most popular leader in Sunnite countries”, Ansamed, July 13, 2012, Internet, http://www.ansamed.info/ansamed/en/news/sections/politics/2012/07/13/Turkey-Erdogan-most-popular-leader-Sunnite-countries_7183056.html, 23/02/2013.

Ekonomski uspesi koje je Turska ostvarila u poslednjih deset godina, umnogome su doprineli želji da se ona imitira.²⁸ Turska je vešto predstavljena kao uspešna, moderna država i politički model kome treba težiti u borbi za arapsku demokratiju. U Tunisu, Egiptu pa čak i u Libiji, Turska je uveliko nastojala da, kao poželjan politički model, promovise svoj sekularni sistem, u kojem islam ipak zauzima značajno mesto. Igrajući na kartu sekularizma, islamistički AKP je za ovakav nastup pridobio podršku SAD koji sada Tursku vidi, ne više kao najznačajniju članicu NATO u regionu, već kao ravnopravnog američkog partnera na Bliskom istoku.²⁹ Ovo ravnopravno partnerstvo simbolički je potvrđeno u septembru 2011. u Njujorku, na marginama zasedanja Generalne skupštine UN, kada se američki predsednik Barak Obama sastao sa turskim premijerom Erdoganom kako bi sa njim diskutovao o novoj bliskoistočnoj realnosti izazvanoj talasom arapskih „revolucija”.³⁰

Ipak, turski bliskoistočni *modus operandi* nije nužno bio 100% kompatibilan američkim interesima u ovom regionu. Turska regionalna politika rukovodila se, barem kada su u pitanju dva ključna bliskoistočna problema – Palestina i iranski nuklearni program, principima koji bi se najlakše mogli opisti laičkim načelom „vuci siti, ovce na broju”. Naime, u cilju učvršćivanja svog regionalnog uticaja Turska sve jače nastupa kao veliki simpatizer arapskog proleća i demokratizacije islamskog sveta. Istovremeno, narušivši tradicionalno dobre odnose sa Izraelom, ona se premetnula ne samo u zaštitnika Palestinaca, već i u povremenog iranskog advokata u njegovoj „nuklearnoj zavadi” sa Zapadom. Na taj način Turska je pokušala da iskoristi

²⁸ Naime, Turska je trenutno, posle Kine, najuspešnija svetska ekonomija i prema procenama Organizacije za evropsku saradnju i razvoj, Turska će do 2013. godine biti treća najbrže rastuća ekonomija na svetu.

²⁹ Najbolji primer je govor koji je Erdogan održao u Tunisu 2011, u kojem je isticao dobitnu bliskoistočnu formulu „i islam i demokratija”. Turski premijer je pritom turski politički model opisao kao izrazito sekularan, nakon čega je uputio poziv Tunizanima da i sami krenu ovim putem: “Turkey's Erdogan makes case for Islam and democracy in Tunisia”, France 24, September 15, 2011, Internet, <http://www.france24.com/en/20110915-turkey-erdogan-visits-tunisia-second-leg-arab-spring-tour-israel>, 23/02/2013.

³⁰ Reč je zapravo o sastanku državnih delegacija na najvišem nivou. Obe strane su u razgovoru predstavljali najviši državni zvaničnici. Pored Edogana, Tursku su predstavljali i potpredsednik Vlade Ali Babadžan, ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu, ministar za EU i glavni pregovarač Egemen Bagiš, zamenik predsednika AKP Omer Čelik, turski ambasador u Vašingtonu Namik Tan i zamenik načelnika Generalštaba Hulusi Akar. Delegaciju u pratnji američkog predsednika sačinjavali su američki državni sekretar Hilari Klinton, ministar za evropska i evroazijska pitanja u Stejt departmentu Filip Gordon, viši direktor za evropska pitanja u Veću za nacionalnu sigurnost Bele kuće Elizabet Šervud-Randal, stalni predstavnik u UN Suzan Rajs i savetnik za nacionalnu bezbednost Tom Donilon.

turbulencije Arapskog proleća kako bi što uspešnije balansirala između svojih zapadnih saveznika i islamskog sveta, uveravajući ove prve u svoje dobre „demokratske“ namere, a ove potonje u svoju iskrenu privrženost „islamskoj stvari“. Iz razloga pribavljanja simpatija i jednih i drugih Turska je ušla u otvorenu konfrontaciju sa Izraelom, ali i sa režimom Bašira al Asada u Siriji, nastupajući u oba slučaja kao zaštitnik „potlačenih“. Ipak, sa ocenom iskrenosti ove „zaštitničke“ politike trebalo bi biti oprezan. Kada je u pitanju zatezanja odnosa sa Izraelom ono je ipak u određenoj meri pogodovalo i Izraelu i SAD, iz jednostavnog razloga što je na taj način Iranu i libanskom Hezbolahu oduzet epitet „dežurnog zaštitnika Palestinaca“. Na taj način je u regionu umanjen uticaj radikalnijeg šiitskog faktora, a ulogu izraelskog „oponenta“ preuzela je znatno kooperativnija i pragmatičnija Turska, koja je time kupila naklonost na samo Arapa, već i drugih muslimana širom sveta. Što se Sirije tiče, Turska je jednostavno bila prinuđena da okrene leđa svom dojučerašnjem savezniku Asadu, jer da to nije učinila rizikovala bi da dvostrukim aršinima (s jedne strane podržavanje demokratskih revolucija u Egiptu i Tunisu, a s druge zatvaranje očiju pred autoritarnim režimom u Siriji) ozbiljno poljulja svoj novoostvareni prestiž u arapskom svetu.³¹

Ipak, ovaj pokušaj „sedenja na dve stolice“ doneo je Turskoj više štete nego koristi. Arapsko proleće se veoma brzo demaskiralo kao jedno kompleksno regionalno geopolitičko prestrojavanje, čije posledice sve više naginju dubljoj islamizaciji a sve manje demokratizaciji nekadašnjih autoritarnih sekularnih arapskih država (Tunis, Libija, Egipat, Sirija). Jačanje radikalnih islamističkih tendencija u zemljama zahvaćenim Arapskim prolećem, sve više ukazuje na njihovo geopolitičko vezivanje za bogate arapske monarhije poput Katara ili Saudijske Arabije, i drastično smanjenje uticaja umerenog turskog islamizma. Nemogućnost da se izbori sa sirijskom krizom, i da nametne svoju volju sirijskom predsedniku Bašaru al Asadu, dodatno slabi njen položaj u regionu. Nekada dragoceni turski saveznik, isprečio se na putu „demokratizacije“ arapskog poluostrva, te je turska žrtvovala ovo „prijateljstvo“ zarad varljivog prestiža u klubu antiasadovski orijentisanih arapskih „naftnih“ monarhija. Taj prestiž je bio kratkog daha, jer je uloga borca za „bolju budućnost sirijskog naroda“ ubrzo prešla na tzv.

³¹ Devedesetih godina XX veka odnosi Turske i Sirije našli su se na najnižem mogućem nivou zbog toga što je Damask prećutno dozvolio pripadnicima kurdske PKK da se logistički služe sirijskom teritorijom. Međutim, nakon dolaska AKP na vlast, dve države, tokom prve decenije XXI veka, naizgled uspešno izglađuju svoje nesporazume i njihova saradnja i dobrosusedski odnosi postaju blistav primer uspeha turske novo-proklamovane politike „svođenja problema sa susedima na nulu“. Za više pogledati: Darko Tanasković, *Neosmanizam*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 77–80.

Slobodnu sirijsku armiju, konglomerat raznovrsnih naoružanih frakcija među kojima sve bitniju ulogu igraju radikalni džihadisti bliski pomenutim arapskim državama. Turska je tako lišena titule „barjaktara demokratizacije“, a zauzvrat je dobila pregršt problema u pograničnom pojasu sa Sirijom. Pored navale sirijskih izbeglica, među kojima je veliki broj sirijskih Kurda, sirijski konflikt ozbiljno je narušio i turske dobrosusedske odnose sa Teheranom. Iran kao glavni saveznik Asadovog alevitskog režima, ne gleda blagonaklono na tursku podršku sirijskim pobunjenicima, a nedavno razmeštanje raketnog sistema „Patriot“ duž tursko-sirijske granice, shvata kao najdirektniju pretnju sopstvenoj bezbednosti.

Bez podrške Damaska, Jerusalima i Teherana, jasno je da je Davutogluova zamisao o anuliranju problema sa susedima, bar kada je u pitanju bliskoistočni region, ironičnim obrtom situacije i sama „anulirana“. Sa varljivim prijateljima poput sirijskih pobunjenika i njihovih mentora iz bogatih arapskih autokratija (u čijoj precepciji Turska od otomanskog neprijatelja nikada nije „evoluirala“ dalje od statusa ekonomske konkurencije), idejni koncept *zero problems* prometnuo se u *zero friends* realnost. Ovakav, za Tursku neočekivan rasplet Arapskog proleća, naneo je ozbiljne posledice njenom imidžu regionalne sile, te je logično očekivati da će ona u narednom periodu ovaj neuspeh nastojati da ublaži jačim „prodorom“ na druge prostore koje smatra svojom najnepos-rednijom interesnom sferom. A takav je upravo prostor Zapadnog Balkana.

Turska i Zapadni Balkan

Prostor Zapadnog Balkana Turska već duže posmatra kao odskočnu dasku za ukorenjenje svog prisustva u Evropi. U sklopu svoje strategije velikog povratka na Balkan, Turska nastoji da postepeno ali kontinuirano uveća stepen svoga uticaja u državama ovog regiona. Taj kontinuitet nije narušen čak ni činjenicom da su u poslednje dve godine njeni spoljnopolitički kapaciteti maksimalno angažovani na Bliskom istoku, gde Turska i dalje bezuspešno pokušava da „ukroti“ posledice Arapskog proleća. U fokusu turske balkanske politike nalaze se kako države sa znatnom islamskom manjinom, tako i one koje nemaju značajniji procenat muslimanskog stanovništva (poput Hrvatske). Turska se na ove prostore vraća postepeno i taktički, pre svega putem ekonomske kooperacije i širenja raznih vidova tzv. „meke“ moći. Bitan faktor turskog povratka na Balkan, jeste činjenica da je međunarodni angažman posle ratova devedesetih omanuo, te da veliki broj nerešenih pitanja (pre svega funkcionalnost dejtonske BiH, ali i problem

Kosova) ostavlja prostor za uplitanje Turske i njene pokušaje „korekcije“ postojećeg stanja.

Ono što je novo, jeste da Turska postepeno počinje da se ograđuje od pozivanja na svoje otomanske korene na Balkanu, shvatajući da time provocira optužbe za neosmanizam. Zaokret je posebno primetan u turskoj akademskoj i stručnoj javnosti: „Davutogluova nezgrapna retorika o ‘oživljavanju otomanske priče o uspehu na Balkanu’ u najmanju ruku provocira srpske nacionaliste, što veoma šteti turskim ambicijama da postane medijator. Otvoreno govoreći otomanska referenca je korisna kada je u pitanju turska/muslimanska populacija na Balkanu, ali je samodestruktivna kada su u pitanju ostali...“³² Zainteresovanost turskih akademskih krugova za „spoljnopolitičku retoriku“ i njene efekte ne sme se nikako zanemariti, jer svedoči o tome koliko Turska brižljivo planira svoj nastup prema Balkanu. A da su ovakve preporuke uzete u obzir, pokazalo se u avgustu 2011. kada je tokom posete Kosovu i Bosni, Ahmet Davutoglu oštro kritikovao upotrebu termina „neosmanizam“ za opis spoljne politike Turske, modifikujući pritom glorifikaciju „otomanskog nasleđa“ (kojom se inače obilato služio tokom svog boravka u Sarajevu u jesen 2009) u znatno mekšu priču o „zajedničkoj prošlosti“ turskog i drugih naroda na ovom prostoru.³³

Očigledno je da Turska pokazuje veliku fleksibilnost u nastupu na Balkanu. Pre svega time što pažljivo dozira svoje prisustvo i način na koji širi uticaj, u zavisnosti od situacije do situacije. Razumljivo, njeno prisustvo je u BiH najosetnije i najintenzivnije. Turska u Bosni i Hercegovini nastupa kao zaštitnik Bošnjaka kojima ova disfunkcionalna dejtonska tvorevina ne može obezbediti sigurnost i blagostanje.³⁴ Intenzivnim ulaganjem i održavanjem u životu zamrle bosanske privrede, Turska sebi gradi imidž najvećeg bosanskog zaštitnika i „druge kuće“ za Bošnjake. Proteklih godina Turska je u BiH izvela nekoliko krupnih investicionih poduhvata. Turske finansijske institucije (*TaksaBank*, *Istambulska berza* i *Centralni registar vrednosnih papira Turske*) izvršile su dokapitalizaciju *Sarajevske berze* (SASE) i sada su vlasnice ukupno 15% njenog kapitala.³⁵ Turska *EximBank* planira investicije u infrastrukturu, puteve i energetska mrežu BiH. Takođe,

³² Inan Ruma, „Turkish Foreign Policy towards the Balkans: New Activism, Neo-Ottomanism or/so what?“, *Turkish policy quarterly*, Vol 9, No 4, 2010, p. 139.

³³ „Turkish FM rejects ‘neo-Ottoman’ label“, *Hurriyet daily news*, August 28, 2011, Internet, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkish-fm-rejects-8216neo-ottoman8217-label-2011-08-28>, 23/02/2013.

³⁴ Inan Ruma, *ibidem*, p. 135.

³⁵ „Slijedi nov val investitora iz Turske u BiH“, *BH-News*, 16 jun, 2011, Internet, http://www.bh-news.com/ba/vijest/13255/slijedi_nov_val_investitora_iz_turske_u_bih.html, 23/02/2013.

Turska svoj uticaj u BiH jača otvaranjem brojnih škola i univerziteta (veliki broj ovih obrazovnih ustanova dovodi se u vezu sa pokretom Fetulaha Gulena), gde nastavu ne pohađaju samo bošnjački đaci i studenti, već se beleži i veliki priliv turskih studenata, kojima turska vlada obezbeđuje povoljne stipendije za studiranje na ovim prostorima.

Posle BiH, Turska izuzetnu pažnju posvećuje i Srbiji, u kojoj vidi stratešku zemlju ključnu za obezbeđivanje i jačanje njenog uticaja na balkanskom prostoru. Zbog toga su turski analitičari samit u Istanbulu u aprilu 2010, i Istambulsku deklaraciju koja je potom usledila, okarakterisali pre svega kao veoma važno zbližavanje Srbije i Turske.³⁶ Novitet u trenutnom odnosu Turske prema Srbiji jeste i promena doskorašnjeg stava da odnose sa Srbijom treba uslovljavati situacijom u BiH, tj. da Srbiju treba naterati da jače kontroliše Republiku Srpsku, i da navede bosanske Srbe na ustupke Bošnjacima. Sada Turska prema Srbiji nastupa sa nešto drugačijim ciljem: „Srbija ne poseduje potpunu kontrolu nad bosanskim Srbima, i to u tolikoj meri da su bosanski Srbi zamenili svoj diskurs pridruživanja Srbiji samouverenim pozivanjem na nezavisnost, naročito nakon što je Kosovo proglasilo svoju nezavisnost. Ovaj problem dodatno komplikuje pitanje posledica entuzijazma bosanskih Srba za nezavisnošću, po napore Srbije da spreči nezavisnost Kosova”.³⁷ Svesna da Beograd nema potpunu kontrolu nad bosanskim Srbima, Turska poslednjih godina nastoji da intenziviranjem saradnje sa Srbijom što više izoluje i osami Republiku Srpsku. U tom svetlu može se posmatrati i tursko iniciranje trilateralne saradnje Turske, Srbije i BiH,³⁸ koja kao deklarativni cilj ima unapređenje međusobnih odnosa ovih država, a na koju Banjaluka gleda kao na još jedan od mehanizama kojim Turska nastoji da protežira Bošnjake.³⁹ Naime, u Republici Srpskoj „trilateralu” Sarajevo–Beograd–Ankara vide kao turski pokušaj da na regionalnom nivou pridobije podršku za jačanje bošnjačke pozicije unutar krajnje disfunkcionalne Federacije.⁴⁰ Ove strepnje pojačava najava jačeg priliva turskih investicija u Srbiju, što bi moglo dovesti do tešnjeg zbližavanja Beograda i Ankare.⁴¹

³⁶ Inan Ruma, *ibid*, p. 136.

³⁷ *Ibid*, p.136.

³⁸ U okviru ove saradnje do sada su održana dva trilateralna samita, prvi u Istanbulu (24.04.2010.), a drugi u Karađorđevu (26.04.2011.)

³⁹ “Dodik: U Karađorđevu se nije desilo ništa spektakularno”, *Blic*, 26 april, 2011, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/250503/Dodik-U-Karadjordjevu-se-nije-desilo-nista-spektakularno> 23/02/2013.

⁴⁰ “RS negoduje zbog Istambulske deklaracije”, *Slobodna Evropa*, 26 april, 2010, Internet:http://www.slobodnaevropa.org/content/istambulska_deklaracija_reakcije/2025010.html 23/02/2013.

Ipak, i pored otvaranja vrata za turske investicije u Srbiju, brojna politička pitanja i dalje opterećuju potencijalnu tešnju ekonomsku saradnju. Pored turske podrške nezavisnosti Kosova, jedan od novijih primera neslaganja je i tursko uplitanje u raskolnički sukob dve islamske zajednice u Srbije – IZ u Srbiji i IZ Srbije. Turska inicijativa za „izmirjenje“ i ponovno ujedinjenje zavađenih islamskih zajednica iz 2011. godine izazvala je velike kontraverze u srpskoj javnosti. Naime, tursko „rešenje“ ovog raskola išlo je na štetu IZ Srbije, jer se njime podrazumevalo ukidanje Rijaset (vrhovnog tela) ovo zajednice, i stavljanje ponovo ujedinjene IZ pod ingerencije Islamske zajednice BiH, čime bi *de facto* bila ukinuta njena nezavisnost. Ovakvo rešenje bilo je daleko od prihvatljivog, jer je izlazilo u susret isključivo zahtevima „suparničke“ IZ u Srbiji, koja za svoj duhovni i administrativni centar smatra Rijaset IZ BiH.⁴² Na taj način postalo je jasno da je Turska „medijacija“ u ovom slučaju izuzetno pristrasna i da otvoreno podržava jednu stranu u sporu. Ipak, radi potpune objektivnosti potrebno je napomenuti da nedavni turski angažman u neuspešnom izmirivanju podeljenih islamskih zajednica u Srbiji, ne treba gledati kao bezobzirno mešanje turske u unutrašnje poslove Republike Srbije (iako je stvorena medijska slika koja upravo ukazuje na to). Ova „intervencija“ je velikim delom bila i rezultat unutrašnjih previranja na srpskoj političkoj sceni, koja su usled izbornih kalkulacija tj. straha tadašnje vladajuće koalicije od odliva sandžačkih glasova usled eventualnog političkog zbližavanja Tomislava Nikolića i muftije Muamera Zukorlića, sama otvorila prostor za tursko mešanje, pa i više od toga – ona su ga prizvala.⁴³ Naime, stiče se utisak da je tadašnja srpska Vlada (tačnije njeni određeni delovi) iz pomenutih interesa sama posegla za turskim posredovanjem, što je turska strana oberučke prihvatila nastojeći da iskoristi ovu situaciju da ojača kako svoj uticaj među ovdašnjim muslimanima, tako i svoj imidž uspešnog posrednika i medijatora. Ipak, činjenica je da je u ovom slučaju

⁴¹ U 2013. godini turska Exim banka planira ulaganja u Srbiju u vrednosti od 300 miliona dolara, za infrastrukturne i druge projekte. Za više informacija videti: „Turska Eksim banka ulaže u Srbiju“, Veb portal "Gde Investirati", 16 januar, 2013, Internet: <http://www.gdeinvestirati.com/banke/vesti/11131-turska-exim-banka-ulaže-u-srbiju# 23/02/2013>.

⁴² Za više o ovoj temi pogledati: Aleksandar Raković, „Turska inicijativa i Islamska zajednica“, *Politika*, Beograd, 29.01.2012, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Turska-inicijativa-i-Islamska-zajednica.lt.html>, 23/02/2013.

⁴³ „Nikolić i Zukorlić: Probleme Bošnjaka rešiti dijalogom“, *Blic*, 7 oktobar, 2011, Internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/281668/Nikolic-i-Zukorlic-Probleme-Bosnjaka-resiti-dijalogom>, 23/02/2013.

turska manje delovala prema nekom unapred pripremljenom planu a više po inerciji događaja.

Na Kosovu, čiju nezavisnost snažno podržava (što čini dodatnu barijeru unapređenju srpsko-turskih odnosa), kao i u Makedoniji, Turska takođe nastupa po ovom šablonu, gradeći svoje uporište kombinacijom ekonomskih i infrastrukturnih aranžmana i pokretanjem obrazovnih ustanova, i uz intenzivno prisustvo brojnih nevladinih organizacija. Izuzetno je angažovana ne samo na izgradnji infrastrukture već i u izgradnji tzv. civilnog društva. Procenjuje se da Turci na Kosovu čine manjinu od oko 30 hiljada ljudi, tj. 1,5 odsto ukupnog stanovništva. Turska manjina naseljena je uglavnom u oblastima oko Prizrena i Kosovske Mitrovice. Turska je stoga veoma angažovana u pomoći svojoj „dijaspori“. Ta pomoć se realizuje kroz niz turskih nevladinih organizacija, a koordinatorsku ulogu igra TIKA (Turska agencija za međunarodnu saradnju i koordinaciju), koja je u poslednjih nekoliko godina razgranala mrežu „pomagača“, i ostvarila stalnu komunikaciju sa lokalnim NVO (oko 20 organizacija, uglavnom u opštinama Priština i Prizren). Na teritoriji Kosova trenutno se objavljuje oko desetak novina na turskom jeziku, od kojih su najpopularnije *Tan*, *Dirlik*, *Jeni Donem*, *Sesimiz*, itd. Pored toga, četiri radio-stanice redovno emituju programe i na turskom jeziku. To su prištinske radio-stanice „Kosovski radio“ i „Kent FM“, kao i prizrenski „Novi period radio“, i „Mehmetcik“ (radio turskog KFOR u Prizrenu). Nekoliko sati nedeljno, programi na turskom emituju se i na pojedinim kosovskim TV kanalima.

Gulenizacija Zapadnog Balkana

Realno je očekivati da će u narednom periodu broj turskih škola, instituta i nevladinih organizacija na Balkanu rasti, u cilju širenja turske „meke“ moći. Kao konkretan primer ovakvog širenja uticaja mogu se navesti različite obrazovne i druge institucije koje pripadaju tzv. „Gulenovom pokretu“ i koje su već prisutne na Balkanu. Reč je o veoma razgranatoj mreži obrazovnih institucija na svim nivoima (od vrtića do univerziteta) prisutnim u 100 zemalja sveta. Cilj Fetulaha Gulena, osnivača ove mreže, je da putem edukacije modernizuje muslimane na globalnom nivou (stvaranje tzv. „zlatne generacije“ muslimana), ali i da među drugim verama i narodima obezbedi bazu simpatizera za svoj projekat. Na ovaj način on nastoji da obezbedi ljudske ali i materijalne kapacitete koji će od Turske načiniti najjaču regionalnu, i respektabilnu svetsku silu.

Svojim delovanjem Gulenov pokret najviše uticaja vrši u Centralnoj Aziji, na Bliskom istoku i Balkanu, ali i u SAD gde mu se nalazi sedište. Na Balkanu je Gulenov pokret prisutan upravo kroz pomenutu mrežu obrazovnih institucija. U BiH ova mreža funkcioniše pod pokroviteljstvom *Fondacije Bosna Sema*.⁴⁴ Gulenove škole danas spadaju među najbolje opremljene škole u BiH, sa progresivnim i atraktivnim nastavnim programom usklađenim sa bolonjskim procesom. Već na prvi pogled jasno je da su ove obrazovne institucije organizovane i opremljene tako da budu „elitne škole“, i da školuju buduću bošnjačku elitu. Bitno je primetiti da su ove škole veoma aktivne na polju razmene studenata, i to ne samo u smislu odlaska državljana BiH na usavršavanja i studijske boravke u Tursku, već i u smislu boravaka (u nekim slučajevima i čitavo školovanje) turskih studenata u Bosni. Na taj način Gulenov pokret uspešno jača tradicionalni osećaj povezanosti Bošnjaka sa Turskom. Još jedna bitna funkcija Gulenovih obrazovnih institucija u BiH jeste i potiskivanje radikalnog islamskog elementa (vehabijskog i šiitskog) koji je na ove prostore uvezen tokom ratova devedesetih.

Na Kosovu Gulenov pokret je intenzivno prisutan od 2004. preko fondacije za edukaciju i kulturu *Atmosfera*, koja je na početku rada bila locirana u Prizrenu, da bi potom 2006. svoje sedište prenela u Prištinu, gde sa nalazi i danas.⁴⁵ Ova fondacija je proteklih godina bila veoma angažovana na polju ostvarivanja međureligijskog dijaloga, i u tom cilju je realizovala brojne konferencije, simpozijume i okrugle stolove sa pripadnicima različitih veroispovesti i nacionalnosti sa prostora čitavog Zapadnog Balkana. Na Kosovu Gulenov pokret funkcioniše znatno transparentnije, i često vrlo otvoreno ističe da mu je glavni cilj „modernizacija“ i „edukacija“ omladine Kosova, i zauzdavanje radikalnih islamskih učenja poreklom sa Arapskog poluostrva (o ovom potonjem otvoreno se govori na Gulenovim konferencijama posvećenim Kosovu, što potvrđuju i tekstovi iz brojnih publikacija sa tih skupova). Dakle, intenzivan interes „gulenista“ za Kosovo kao cilj ima da ovu novostvorenu balkansku „državu“ što više privuče Turskoj, i da ublaži trend arapskog finansiranja izgradnje Kosova (reč je pre svega o novcu iz Saudijske Arabije), čime će suzbiti po region destabilišuće širenje vehabizma.

⁴⁴ Hakan Yavuz, *Toward an Islamic Enlightenment: The Gülen Movement*, Oxford University Press, 2013, p. 259.

⁴⁵ Videti: Jeton Mehmeti, „The rol of education in Kosovo: the contribution of the Gulen movement“, u: Sophia Pandya, Nancy Gallagher (eds), *The Gulen Hizmet Movement and its Transnational Activities: Case Studies of Altruistic Activism in Contemporary Islam*, Brown Walker Press, USA, 2012, p. 217.

U Albaniji, ovaj pokret je već duboko ukorenjen i ima impresivnu mrežu institucija, i za razliku od drugih država Zapadnog Balkana, u ovom slučaju su prisutne i *verske ustanove* koje se finansiraju od strane Gulenovih organizacija. Reč je o velikom iskoraku u odnosu na ustaljenu praksu pokreta da na Balkanu operiše isključivo putem ne-religijskih škola. Takođe je bitno naglasiti da je Gulenov pokret ostvario veliki uticaj na Muslimansku zajednicu Albanije (*Komuniteti Musliman*). Ovaj uticaj, kao i jači „verski“ (a ne samo obrazovni) angažman u Albaniji, može se objasniti činjenicom da aktuelna albanska vlast blagonaklono gleda na Gulenov pokret zato što smatra da on, kao forma „islamizma“ koja je prihvatljiva Zapadu, može da drži pod kontrolom trend jačanja verske osvešćenosti Albanaca. Naime, albanske političke elite i dalje skeptično gledaju na jačanje islamske svesti među Albancima (nakon pada komunizma), i vide je kao potencijalnu pretnju evro-atlantskim integracijama, koje zvanična Albanija ističe kao državni prioritet. Ovo je razlog što zvanična Tirana doživljava Gulenov pokret kao znatno blažu opciju islamizacije društva, pa je spremna da mu u velikoj meri prepusti kontrolu nad svojom muslimanskom zajednicom. Zauzvrat, Gulenov pokret obezbeđuje školovanje imama za džamije širom Albanije, čime se direktno sužava prostor za versko angažovanje lica koja su medrese i teološke fakultete završila u arapskom svetu (i ovde je kao i u prethodnim slučajevima prisutan strah od jačanja radikalnog islama).

Evidentno je da Gulen na Zapadnom Balkanu ima dva jasno određena cilja. Jedan je podizanje „zlatne generacije“ vrbovane među lokalnim muslimanskim zajednicama, i njihovo što tešnje povezivanje sa Turskom kao „maticom“. Drugi je potiskivanje arapskog (a u BiH i iranskog) uticaja sa Balkana, i obezbeđivanje turske suprematije među ovdašnjim muslimanima. Ipak, na duže staze ovaj pokret može pomenute balkanske države podvrgnuti i samom procesu „gulenizacije“, po sličnom receptu kao u Turskoj. Visoko obrazovana muslimanska elita, lojalna ovom pokretu, lako može u bliskoj budućnosti biti „infiltrirana“ u organe lokalnih vlasti (u onim državama, poput Srbije, u kojima su muslimani manjina), a putem njih i u više strukture vlasti.

Umesto zaključka – Zapadni Balkan kao kompenzacija za evropske i bliskoistočne neuspehe?

Iz svega rečenog jasno je da je turska politika prema Zapadnom Balkanu pored doktriniranih koncepata njenog aktuelnog ministra spoljnih poslova Ahmeta Davutoglua, snažno determinisana najnovijim međunarodnim i regionalnim trendovima. Ovi trendovi, koji u prvoj

polovini druge decenije XXI veka postaju sve turbulentniji, umnogome su zakomplikovali jednačinu turske „strateške dubine“, i ukazali na to da je, bez obzira na početne uspehe, ova spoljnopolitička doktrina u velikoj meri samo „idealna projekcija“ vladajućih islamističkih elita, kojoj tek predstoji da izdrži ozbiljne testove.

U jednu ruku, kvarenje odnosa SAD i Rusije, kao i Arapsko proleće, negativno utiču na politiku Turske prema Zapadnom Balkanu. Ukoliko Turska bude prinuđena da „bira“ između SAD i Rusije, čvrsto svrstavanje Turske uz Zapad može da bude loše pre svega zbog proruske orijentacije Srbije. Isuviše veliki sukob interesa između Turske i Rusije (naznake ovakvog razvoja situacije postale su vidljive letos, kada su Ankara i Moskva ukrstile koplja oko krize u Siriji) čvršće bi vezao Tursku uz Zapad, te bi njena uloga nalikovala onoj koju je igrala za vreme Hladnog rata. U tom slučaju, SAD bi vezivanje država regiona za Tursku podržale kao alternativnu opciju u odnosu na njihovo pridruživanje EU, koje je „na dugom štapu“, ali bi se politizacijom čitavog tog procesa izgubila glavna korist od ovakve regionalne saradnje, a to je nezavisni ekonomski i politički regionalni razvoj. Arapsko proleće takođe može dodatno opteretiti turski spoljnopolitički nastup na ovim prostorima. Bliskoistočni debakl politike „nula problema“ i poljuljan ugled Turske kao efikasne sile u ovom regionu, za posredni efekat može imati njen pokušaj da ove gubitke kompenzuje na prostoru Balkana. U tom slučaju, ona može da izgubi osećaj za delikatan pristup kakav je nužan za rasplitanje balkanskog „Gordijevog čvora“, što bi kao negativnu posledicu imalo njeno požurivanje tj. forsiranje rešenja određenih političkih pitanja u regionu. Na taj način ona bi od strane mnogih država Zapadnog Balkana bila doživljena kao hegemon, što bi dodatno raspirilo njihovu negativnu percepciju Turske kao „osmanlijske“, i znatno umanjilo turske šanse da ovaj region jače veže za sebe.

Sa druge strane, usporavanje procesa pridruživanja EU kako Turske, tako i zemalja Zapadnog Balkana, otvara prostor ovoj državi da uveća svoj uticaj na prostoru nekadašnje otomanske „Rumelije“. Ukoliko bi se Turska oslobodila „neosmanističke“ retorike (a naznake ovog trenda su već vidljive), i ukoliko bi umesto nastupa u maniru „regionalnog hegemonu“ izabrala ulogu „pregaoca“, tj. „lokomotive“ lokalnog razvoja i saradnje, zauzvrat bi dobila priliku da pokaže balkanskim državama kako bolje razume Balkan nego što ga razumeju velike evropske država. Samim time ona bi dobila priliku da se aktivnije uključi u rešavanje problema koji već duže opterećuju čitav region i znatno usporavaju njegov razvoj. „Vetar u leđa“ ovakvom razvoju situacije predstavljaju i visoke stope rasta koje ostvaruje

dinamična turska ekonomija, koje trenutno mogu samo da deluju privlačnije siromašnim zemljama regiona, nego što to može evropska recesija. Za zemlje Zapadnog Balkana, a pre svega za Srbiju, to je prilika da u Turskoj dobiju alternativnog partnera, umesto da se vezuju isključivo za EU, u čijem slučaju proces pridruživanja sve više prerasta u „igre bez granica“, ali i „igre“ bez konkretne koristi. Pomenuta trilateralna saradnje između Bosne, Srbije i Ankare (i pored delom opravdanih bojazni Republike Srpske) mogla bi da bude važan korak u realizaciji tog „alternativnog partnerstva“. Ipak, u tom slučaju, Srbija mora pažljivo da korača na ovom putu, i da jasno stavi do znanja „partnerima“ iz Ankare šta je, a šta ne, u njenom nacionalnom interesu.

Bibliografija

- Akkan, Faruk, “Syria crisis unlikely to mar Turkish-Russian partnership”, *Today’s Zaman*, July 22, 2012, Internet, <http://www.todayszaman.com/news-287256-syria-crisis-unlikely-to-mar-turkish-russian-partnership.html>.
- Brljavac, Bedrudin, “Turkey Entering the European Union through the Balkan Doors: In the Style of a Great Power?”, *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 11, No. 2, 2011.
- Davutoglu, Ahmet, “Turkish Foreign Policy Vision: An Assesment of 2007”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No.1, 2008.
- „Dodik: U Karadžorđevu se nije desilo ništa spektakularno”, *Blic*, Internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/250503/Dodik-U-Karadjordjevu-se-nije-desilo-nista-spektakularno>.
- “EU, Turkey launch bid to revive accession process”, by Jonathon Burch, Reuters, May 17, 2012, Internet, <http://uk.reuters.com/article/2012/05/17/uk-turkey-eu-idUKBRE84G0NC20120517>.
- “European future of the Western Balkans”, Visegrad info, Internet, <http://www.visegrad.info/eu-enlargement-western-balkans/factsheet/european-future-of-the-western-balkans.html>.
- Insight – Turkey/Syria/Az/Us/Vz/Russia/Taiwan – “Erdogan's cancer, Turkish plan for Syria and more”, Internet, http://wikileaks.org/gifiles/docs/60428_alpha-insight-turkey-syria-az-us-vz-russia-taiwan-erdogan-s.html.
- Istanbul Trilateral Summit Declaration, 24 April, Istanbul, 24 April 2010, Internet, <http://www.seecp-turkey.org/icerik.php?>
- Markedonov, Sergei, Ulchenko, Natalya, “Turkey and Russia: An Evolving Relationship”, Carnegie Endowment for International Peace, August 19, 2011, Internet, <http://carnegieendowment.org/2011/08/19/turkey-and-russia-evolving-relationship>.

- McLaren, Lauren M., "Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU", *European Union Politics*, SAGE Publications, Los Angeles, vol. 8/2007.
- Mehmeti, Jeton, "The role of education in Kosovo: the contribution of the Gulen movement", u: Pandya, Sophia, Gallagher, Nancy (eds), *The Gulen Hizmet Movement and its Transnational Activities: Case Studies of Altruistic Activism in Contemporary Islam*, Brown Walker Press, USA, 2012.
- Ministarstvo spoljnih poslova Turske, Internet, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>.
- Morelli, Vincent, "European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations", Congressional Research Service, September 9, 2011, Internet, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22517.pdf>.
- „Nikolić i Zukorlić: Probleme Bošnjaka rešiti dijalogom“, *Blic*, Internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/281668/Nikolic-i-Zukorlic-Probleme-Bosnjaka-resiti-dijalogom>.
- Poulain, Loic, Sakellariou, Akis, "Western Balkans: Is Turkey Back?", CSIS, April 25, 2011, Internet, <http://csis.org/blog/western-balkans-turkey-back>.
- Raković, Aleksandar, „Turska inicijativa i Islamska zajednica“, *Politika*, Beograd, 29.01.2012, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Turska-inicijativa-i-Islamska-zajednica.lt.html>.
- „RS negoduje zbog Istambulske deklaracije“, *Slobodna Evropa*, Internet, http://www.slobodnaevropa.org/content/istambulska_deklaracija_reakcije/202501.html.
- Ruma, Inan, "Turkish Foreign Policy towards the Balkans: New Activism, Neo-Ottomanism or/so what?", *Turkish policy quarterly*, Vol 9, No 4, 2010.
- „Slijedi nov val investitora iz Turske u BiH“, *BH-News*, Internet, http://www.bh-news.com/ba/vijest/13255/slijedi_nov_val_investitora_iz_turske_u_bih.html.
- "Syria's future matter for Syrians – Moscow, Ankara", *The Voice of Russia*, July 18, 2012, Internet, http://english.ruvr.ru/2012_07_18/Syria-future-matter-for-Syrians-Moscow-Ankara/.
- Tanasković, Darko, *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolićka praksa*, Službeni glasnik, Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd, 2010.
- Tanasković, Darko, *Neosmanizam: povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik, 2010.
- "The Balkan Express: A New Turkish Foreign Policy", Foreign Policy Initiative BH, Internet, http://www.vpi.ba/eng/content/documents/The_Balkan_Express_A_New_Turkish_Foreign_Policy.pdf.
- "Turkey-Erdogan most popular leader in Sunnite countries", *Ansamed*, July 13, 2012, Internet, http://www.ansamed.info/ansamed/en/news/sections/politics/2012/07/13/Turkey-Erdogan-most-popular-leader-Sunnite-countries_7183056.html.
- "Turkey's Erdogan makes case for Islam and democracy in Tunisia", *France 24*, Internet, <http://www.france24.com/en/20110915-turkey-erdogan-visits-tunisia-second-leg-arab-spring-tour-israel>.

- “Turkish FM rejects 'neo-Ottoman' label”, *Hurriyet daily news*, Internet, <http://www.hurriyetaidailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkish-fm-rejects-8216neo-ottoman8217-label-2011-08-28>.
- „Turska Eksim banka ulaže u Srbiju”, veb portal „Gde investirati”, Internet, <http://www.gdeinvestirati.com/banke/vesti/11131-turska-exim-banka-ulaze-u-srbiju#>.
- “What lies beneath Ankara's new foreign policy”, Internet, <http://wikileaks.ch/cable/2010/01/10ANKARA87.html>.
- Yavuz, Hakan, *Toward an Islamic Enlightenment: The Gülen Movement*, Oxford University Press, 2013.
- Younkioo, Kim, Blank, Stephen, “Russo-Turkish Divergence (Part I): The Security Dimension”, Gloria Center, April 27, 2012, Internet, <http://www.gloria-center.org/2012/04/russo-turkish-divergence-part-i-the-security-dimension/>.